

Oinoandai Diogenész levelei az epikureus hagyományban

Az epikureus oinoandai Diogenészt a legtöbben mint forrást, semmint eredeti gondolkodót tekintik értékesnek.¹ Ez a megközelítés jól illeszkedik a modern kutatás azon általános tendenciájába, ami – már Cicero antik kritikájával összhangban² – az epikureus tradíciót fundamentalistának tekinti: a követők időről időre ugyan megújították a formát, mint Lucretius hexameterben írt tankölteménye, vagy a médiumot, mint Diogenész falfelirata, de a filozófia tartalmi tekintetében hűek maradtak Epikurosához. Ezen nézet szerint a későbbi epikureusok alig tettek többet, minthogy a hagyományozás során megismételték az alapító atyától tanultakat. Ez az értelmezés azonban már Cicero ókori testimóniuma tükrében is megkérdőjelezhető, aki az epikureus etika összefoglalása végén³ Torquatust, az iskola reprezentánsát úgy ábrázolja, mint aki az

DOI: 10.61901/Kellek.2023.69.04

A szerző az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa.

Email: nemeth.attila@abtk.hu

- 1 Ezzel a szemponttal helyezkedik szembe az első, teljes terjedelmében Diogenésznek szentelt tanulmánykötet: Jürgen Hammerstaedt – Pierre-Marie Morel – Refik Güremen (szerk.): *Diogenes of Oinoanda. Epicureanism and Philosophical Debates*. Leuven University Press, Leuven, 2007, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1pwtnh>. Lásd még Pamela Gordon: „Diogenes of Oenoanda”. In Phillip Mitsis: *The Oxford Handbook of Epicurus and Epicureanism*. Oxford University Press, Oxford, 2020, 531–548, DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199744213.013.14>
- 2 Lásd Marcus Tullius Cicero: *De Natura Deorum*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803628>. Magyarul: *Az istenek természete*. Fordította Havas László. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2004, 172.
- 3 Marcus Tullius Cicero: *De finibus bonorum et malorum*. DOI: 10.4159/DLCL.marcus_tullius_cicero-de_finibus_bonorum_et_malorum.1914. Magyarul: *A legfőbb jóról és rosszról*. I–II. Latinul és magyarul. Fordította Szekeres Csilla. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, I. 68–70. A továbbiakban *De Fin*.

epikureus barátság három kortárs és egymástól eltérő felfogását is ismeri. Cicero pedig két olyan epikureust említ név szerint, akiket maga személyesen is hallott előadni, Phaidroszt és szidóni Zénont,⁴ valamint Philodémoszról és Sziróról mint epikureus auktoritásokról és mint művelt férfiakról beszél.⁵ Philodémosz kimagasló és önálló filozófiai, irodalmi és esztétikai teljesítményét pedig alátámasztják az egykori herculaneumi villának könyvtárából, a még zajló ásatásokon előkerülő papiruszok, amelyek nem csupán Philodémosz vagy Epikurosz írásairól tanúskodnak, hanem többek között a kitűnő filológus, lakóniai Démétrioszról is,⁶ akinek fennmaradt töredékei szintén tükrözik az epikureus tradíción belül felmerülő és egymással versengő értelmezéseit a Mesternek, mindössze kétszáz évvel a halála után, a Kr. e. első században.

Ebben a tanulmányban amellet kívánok érvelni, hogy oinoandai Diogenész sem volt híján minden eredetiségnek. Epikurosz tanításainak nyilvánvalóan újszerű reprezentációján túl – az oinoandai agora déli oldalán egy hatalmas falat építtetett, amelyre jól elkülönülő részekben vésette fel Epikurosz tanításait (a fal a becslések szerint 260 négyzetméternyi felszínnel bírt és hozzávetőleg egy 25 000 szavas szöveg állt rajta, amelynek kevesebb mint egyharmadával rendelkezünk több mint 300 töredék formájában) – Diogenész a tekintetben is kitűnik, hogy több saját levelét is a falra vésette. E leveleknek általában nem szokás különösebb jelentőséget tulajdonítani, mivel fontos epikureus tanokról számolnak be ugyanabban az irodalmi műfajban, amit Epikurosz is használt. Egyes nézetek szerint ezért csupán utánezatok, és még az egyik levél szerzősége is vitatott (*Levél Anyához*) – egyesek Epikurosznak, mások Diogenésznek tulajdonítják. Ettől a kérdéstől eltekintve a fennmaradt levéltöredékek nagy része kétségtelenül Diogenész saját „vésőjéből” származik, mégis ritkán merül fel a kérdés, hogy mit árulnak el ezek a levelek Diogenészről: nem a történelmi alakról, hanem a filozófusról vagy pontosabban a filozófus (irodalmi) módszereiről.

Még egy felületes olvasást követően is nyilvánvalóvá válik, hogy Diogenész levéltöredékei nem kizárólag Epikurosz fő doktrínáit közvetítik, hanem egészen hétköznapi dolgokról is számot adnak: az időjárásról, Diogenész múlt és jövőbeni utazásairól, olyan személyes kapcsolatokról, amelyeknek látszólag kevés közük van az epikureus filozófiához. Ha figyelembe vesszük a korlátozott helyet és az ilyen hatalmas felirat felállításának költségeit, nehéz elképzelni, hogy mindez csak minden funkció nélküli fecsegés, különösképpen ha elfogadjuk azt a módszertani

4 Uo. I. 16.

5 Uo. I. 119.

6 *Herculaneum papyrus*, 1012. A továbbiakban *P. Herc.*

állítás, miszerint „egyetlen írás sem »üres eszköz«, amelynek célja és funkciója pusztán a tájékoztatás, hanem inkább azt a kultúrát és célt tükrözi, ami létrehozta”.⁷ Továbbá az ilyen típusú fecsegés látszólag Diogenész hangsúlyosan kinyilvánított terapeutikus céljával is közvetlen feszültségben látszik állni: hogyan Diogenész a felirat bevezetőjében mondja,⁸ élete alkonyára érvén azokon a jóindulatú (és nyilván olvasni tudó) embereken kíván segíteni feliratával, akik a dolgokról alkotott téves elképzeléseiktől szenvednek (περὶ τῶν πραγμάτων ψευδοδοξία).⁹ Tekintettel nagy számukra, valamint arra, hogy Diogenész filantróp és a jövő nemzedékekre is tekintettel lévő gondolkodó volt, a feliratot egy általa már kipróbált gyógymódon alapuló gyógyírként állíttatta fel az arra haladóknak. Elsőre viszont nem igazán világos, hogy ellentétben az epikureus tanokkal, Diogenész személyes ügyei, amelyeket leveleiben nyilvánosságra hoz,¹⁰ hogyan segítik azokat a célokat, amelyeket a felirat bevezetőjében¹¹ oly ékesszólóan megfogalmazott. Ezért ebben a tanulmányban azt kívánom vizsgálni, hogy Diogenész miként használta leveleit, és általánosabban a levél műfaját a felirattal kapcsolatos céljai eléréséhez, és hogy ez mit árul el nekünk Diogenészről, a filozófusról. Ezen kutatáshoz elengedhetetlen először az epikureus levélírás hagyományának áttekintése, majd pedig annak vizsgálata, hogy Diogenész levelei hogyan illeszkednek az epikureus levélhagyományba. Végezetül Diogenész levéltöredékeinek szerepét kívánom értelmezni a felirat egészének tükrében.

Epikurosz az első olyan görög filozófus, akitől minden kétséget kizáróan eredeti és levéltöredékeken túl teljes terjedelmükben fennmaradt episztolákkal rendelkezünk. Diogenész Laertiosz *A jeles filozófusok élete és nézetei* című művének tizedik könyve három teljes levelet őrzött meg (*Levél Hérodotoszhoz; Levél Püthoklészhez, Levél Menoikeuszhoz*), amelyek mindegyike megfelel a levélírás formális követelményeinek. Csak a második (a Püthoklészhez írt levél) hitelességét vitatják, amelynek autenticitását nem kisebb tekintély, mint az ókori epikureus Philodémosz kérdőjelezte meg.

- 7 Patricia A. Rosenmeyer: *Ancient Epistolary Fiction: The Letter in Greek Literature*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, 28.
- 8 2. és 3. töredék Diogenész felirataiból. A továbbiakban *Fr.*
- 9 *Fr.* 3. IV. 6–7.
- 10 Ami számunkra egyébként egy elveszett epikureus közösséget dokumentál, lásd Diskin Clay: *A Lost Epicurean Community*. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 1989 (30):2, 313–335. Újranyomva: In Uó: *Paradosis & Survival. Three Chapters in the History of Epicurean Philosophy*. University of Michigan Press, Cambridge, 1998, 232–56.
- 11 *Fr.* 2. és 3.

Emiatt Hermann Usener értelmezésében a Püthoklészhez írt levél Epikurosz *Természetről* című művéből¹² származó 'fércmű'. Francesco Verde azonban a levél legújabb kiadásában annak eredetisége mellett érvel.¹³

Ezek az úgynevezett episztolák lényegében értekezések, vagy inkább Epikurosz fizikai, meteorológiai és etikai tanainak összefoglalói, és ha megfosztanánk őket a levélformuláktól, elég nehéz lenne levélként azonosítani őket. Valójában maga Epikurosz is úgy utal a Hérodotoszhoz írt levelére, mint egy kis *epitóméra*, azaz összefoglalóra.¹⁴ A Hérodotoszhoz és Püthoklészhez írt levelekben van néhány vokatívusz, de ahogyan Pamela Gordon már rámutatott, ezek mindegyike bevezetésként vagy útjelzőként funkcionál egy-egy új témához, illetve következtetéshez, tehát meglehetősen általánosak, és nem fordítanak túl nagy figyelmet a címzettre. A Menoikeuszhoz írt levél rendelkezik a legtöbb episztolára jellemző tulajdonsággal, mivel viszonylag rövid, és etikai tárgyánál fogva időről időre hortatív elemek is átszövik.¹⁵

E három teljes levél mellett 204 töredékkel rendelkezünk 146 levélből, amelyeket Margherita Erbi gyűjtött össze egy csodálatos kötetben.¹⁶ Az általa szerkesztett és kommentált töredékeknek 91 azonosítható címzettje van. 77 levél egyéneknek (5F–77F), 5 több személynek (78F–82T), 9 pedig azonos státuszú címzettek csoportjának (83T–91F) szól. Ez utóbbiak közé tartoznak a lampszakoszi barátok, a mütilénei filozófusok, az ázsiai és talán egyiptomi, illetve a szamoszi barátok, valamint a problémásan azonosítható μεγάλοι vagyis nagyok, és ἄσχολοι, azaz akik nem rendelkeznek szabadidővel. Mindezek mellett azonban még újabb és újabb töredékek is folyamatosan napvilágot látnak papiruszokon vagy feliratokon.

Epikurosznak nagyon egyszerű oka volt arra, hogy különböző típusú leveleket írjon: mielőtt i. e. 307/6 körül Athén falain kívül megalapította volna kertjét, több helyütt is tanított filozófiát, a leszboszi Mütiléneben, majd Kis-Ázsia nyugati partján, Lampszakoszban, és kapcsolatban kellett maradnia a tanítványaival. Ennek egyik módja, hogy levelekben megírta és elküldte nekik legújabb tanításainak összefoglalóit, vagy levelekben

12 *P. Herc.* 1005; Hermann Usener: *Epicurea*. Leipzig, 1887, xxxix; Anna Angeli (szerk.): *Filodemo: Agli amici di scuola (PHerc. 1005)*. Napoli, 1988.

13 Francesco Verde: *Epicuro, Epistola a Pitocle*. In collaborazione con Mauro Tulli, Dino De Sanctis, Francesca G. Masi. Baden-Baden, 2022.

14 *Epistula ad Pythoclem [Levél Püthoklészhez]*, 10.85.

15 Pamela Gordon: Epistolary Epicureans. In Owen Hodkinson – Patricia A. Rosenmeyer – Evelien Bracke (szerk.): *Epistolary Narratives in Ancient Greek Literature*. Brill, Leiden–Boston, 2013, 133–151, 136–137, DOI: https://doi.org/10.1163/9789004253032_007.

16 Margherita Erbi: *Lettere. Frammenti e Testimonianze. Epicuro*. Fabrizio Serra Editore, Pisa–Roma, 2020.

fűzött magyarázatot tanításaihoz, illetve azok gyakorlati megvalósítási kérdéseiről értekezett. Mütiléneben olyan, később a Kert iskoláját meghatározó tanítványokkal találkozott, mint Hermarkhosz; Lampszakoszban pedig Métrodórosz, Poliüainosz, Idomeneusz és Püthoklész. Hermarkhosz, Métrodórosz és Poliüainosz Epikurosz mellett a καθηγήμενες, vagyis a Kert vezetői lettek. Epikurosz ugyan gyakran meglátogatta az Athénon kívül maradt köreit, de elsősorban leveleken keresztül tartotta velük és a kolóniák újonnan toborzott tagjaival a kapcsolatot.

Szembetűnő, ahogyan Epikurosz levéltöredékei eltérnek a Diogenész Laertiosz által megőrzött leveleitől. Nem annyira kompaktak és elvontak, és a filozófiai tartalom – ha egyáltalán van – néhány esetben meglehetősen hasonlít Epikurosz Κύριαι Δόξαι, azaz legfőbb tanításaihoz vagy a 18. században, a vatikáni könyvtárban talált mondásokhoz (*Sententiae Vaticanae*). Brad Inwood ezért úgy véli, hogy Epikurosz nagyrészt elvesztett levelezése lehetett Seneca *Epistulae Morales*, Luciliushoz címzett, több könyvben fennmaradt leveleinek előképe.¹⁷ Erbi szerint azonban ennek ellentmond, hogy Epikurosz levelezésének elsődleges funkciója az volt, hogy segítse a φίλοι, vagyis a barátok munkáját, akik – mivel nem lehettek együtt mesterükkel – támogatásra szorultak az elmélet gyakorlati használatával kapcsolatosan. Ezért levelei inkább oktató és exegetikai jellegűek voltak, szemben Seneca nevelő célzatú vagy protreptikus jellegű leveleivel. Mindazonáltal úgy vélem, hogy valójában csak hangsúlybeli különbségekről van szó, hiszen Seneca levelei egyértelműen gyakorlati tanácsokat is adnak, és Epikurosz Athénban való letelepedése után is bizonyára használta leveleit legújabb tanításainak terjesztésére. Hogy fontos tanításbeli tartalmakat közvetítettek, nemcsak egyes töredékekből derül ki,¹⁸ hanem abból is, hogy Diogenész Laertiosz Epikurosz egyik levélgyűjteményét¹⁹ annak legfontosabb írásai közé sorolta – τὰ βέλτιστά ἐστι τὰδε (D. L. X. 27).

Úgy tűnik, hogy a levelek írása a vezetők (καθηγήμενες vagy οἱ ἄνδρες) körében is kívánatos tevékenység volt. Az egyik Hermarkhosznak tulajdonított mű címe Ἐπιστολική vagyis *Összegyűjtött levelezés* (D. L. X. 25); továbbá néhány, Philodémosz *Retorika* című művében fellelhető levéltöredéke (*Fr.* 35–36) megőrökíti, hogy Hermarkhosz egy egyébként

17 Brad Inwood: *Seneca. Selected Philosophical letters*. Oxford University Press, Oxford, 2007.

18 Lásd Porphüriosz levele feleségéhez, Marcellához (a továbbiakban *ad Marc.*) 27, 207, 31 Nauck; *ad Marc.* 29, 209. A hivatkozások Cyril Bailey: *Epicurus. The Extant Remains* (Clarendon Press, Oxford, 1926) c. kötetének 132. oldalán található.

19 Ἐπιστολαί; Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei*. X. 28. – A továbbiakban: D. L.

ismeretlen Theopheidészhez címezte egyik levelét. Ezekben a töredékben Hermarkhosz egy megariai filozófus, az éliszi Alexinosz ellen érvel azon álláspont mellett, hogy csak a szofisztikált retorika rendelkezik a τέχνη, azaz a művészet státusával.

Továbbá a Métrodórosznak tulajdonított vatikáni mondások (SV 10, 30–31, 47, 51) közül az SV 51-et levéltöredékként azonosították, ami Métrodórosz szubtilis megjegyzéseit örökíti meg Püthoklész túlzott szexuális vágyaival kapcsolatban.

Későbbi és távolabbi régiókban élő kiemelkedő epikureusok, mint például a szíriai laodíkeai Philonidész vagy a bargüliai Protarkhosz (mindketten Kr. e. 2. század vége/1. század eleje) tevékenysége azt jelzi, hogy Epikurosz levelei halála után (Kr. e. 270) viszonylag hamar, széles körben elterjedtek Kis-Ázsiában. Philonidész, aki egy politikailag befolyásos család tagja volt, összefoglalókat készített Epikurosz, Métrodórosz és Hermarkhosz leveleiből, mert úgy találta, hogy ez „hasznos a lusta fiatalok számára”, és ezeket a leveleket műfajok szerint is csoportosította (*P. Herc.* 1044 fr. 14.3–10). Ezek az információk azt mutatják, hogy 150 évvel Epikurosz után még mindig sok, sőt mindenféle epikureus levél forgalomban volt, és hogy ezeket különböző szempontok szerint lehetett elrendezni és kivonatolni.

Philodémosz műveinek töredékei a herculaneumi papiruszokon számos levéltöredéket őriznek Epikurosztól és a Kert más tagjaitól.²⁰ Egy névtelen papirusz (*P. Herc.* 176) a lampszakoszi iskola leveleiről tanúskodik, amelyeket Polüaiinosz, Leonteiosz, Idomeneusz és Batisz (Métrodórosz nővére és Idomeneusz felesége) írt – utóbbi jól illusztrálja a nők jelenlétét és aktív részvételét egy filozófiai közösségben, az ókorban először. Ami közös és szembetűnő ezekben a testimóniumokban és episztolatöredékekben, hogy mind Epikurosztól vagy iskolájának első nemzedékétől származnak. A későbbi nemzedékek pedig csak szerkesztik vagy valamilyen formában hagyományozzák ezeket a leveleket, de maguk nem írnak új epikureus leveleket.

Kivételet képeznek ez alól az epikureus levelek hamisítványai. Diogenész Laertiosz jegyzi fel, hogy egy bizonyos sztoikus Diotimosz (Kr. e. 100 körül) ötven „piszkos levelet” hamisított, és azt állította, hogy azokat Epikurosz írta (ἐπιστολάς φέρων πεντήκοντα ἀσελγείς ὡς Ἐπικούρου, D. L. X. 3). Athénaiosz ugyanerre a történetre utal, de hamisítóként egy bizonyos Theotimoszt nevez meg, akit az epikureus Zénón (Kr. e. c.150–75) beperelt, melynek következtében Theotimoszt a hamisításért elítélték és végül kivégezték. Diogenész Laertiosz megemlíti néhány obszcén levelet

20 Lásd: *Emlékiratok, P. Herc.* 1418/310; *A jámborságról, P. Herc.* 1077, *P. Herc.* 1428, *P. Herc.* 1098; *A gazdagságról, P. Herc.* 1570

is, amit egyesek Epikurosznak, mások viszont Khrüszipposznak tulajdonítottak (D. L. X. 3).²¹

A személyes levelek ezen hamisítványai nyilvánvalóan ideális kiindulópontként szolgáltak az Epikurosz-ellenes diskurzusokhoz, és könnyen összetéveszthetők voltak az eredetivel, mivel Epikurosz leveleinek számos hiteles töredéke *imago suae vitae*, azaz életének tükrében közölt olyan beszámolókat, amelyek példaként és ezért utánzásra szolgáltak. Ezt legjobban az a híres levéltöredék szemlélteti, amelyet Diogenész Laertiosz Epikurosz terjedelmes végrendeletével együtt mutat be, és ami Idomeneuszhoz és valószínűleg lampszakoszi köréhez szól.²² Itt Epikurosz korábbi beszélgetéseik emlékeivel és az azokból még mindig fakadó örömmel ellensúlyozza szenvedéseit:

τὴν μακαρίαν ἄγοντες καὶ ἄμα τελευταίαν ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. στραγγουρικά τε παρηκολούθηκει καὶ δυσεντερικά πάθη ὑπερβολῆν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους, ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμη. σὺ δ' ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως πρὸς ἐμὲ καὶ φιλοσοφίαν ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μητροδώρου.

Ezt azon a boldog napon írtam neked, amely egyben életem utolsó napja is volt. Súlyos vizezési nehézség és vérhas lépett fel nálam, a lehető leghevesebben. De ellensúlyozta mindezt a lelki öröm, amelyet múltbeli beszélgetéseink emlékét felidézve éreztem. Kérlek, hogy méltóan ahhoz a ragaszkodáshoz, amellyel ifjúságodtól irántam és a filozófia iránt viseltetted, gondoskodj Métrodórosz gyermekeiről. (D. L. X. 22)²³

Azért idéztem ezt a jól ismert töredéket – ami Cicero latin fordításában is fennmaradt azzal a variációval, hogy a *De Finibus*ban Hermarkhosz a címzettje (*De Fin.* 2.96)²⁴ –, mert oinoandai Diogenész *Fr.* 117-es töredéke meglehetősen hasonlít hozzá:

- 21 Ahogyan Gordon megmutatta, az újkomédia szerzői már Epikurosz idejében elkezdtek parodizálni Epikurosz nyelvhasználatát. Diogenész Laertiosz testimóniumát Aelius Theón, a Kr. u. első századi grammatikus és rétor is megerősíti, aki néhány forgalomban lévő epikureus levéltöredékről állítja, hogy hamisítvány. Lásd Gordon: *Epistolary Epicureans*. Id. kiad.
- 22 Vö. Erbi: i. m., 143–5.
- 23 Anthony A. Long – David N. Sedley: *A hellenisztikus filozófusok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014, 189, 24D. A levél autenticitásához lásd Erbi kommentárját az 56 T-hez.
- 24 Vö. André Laks: *Édition critique et commentée de la Vie d'Épicure dans Diogène Laërce* (X 1–34). In Jean Bollack – André Laks (szerk.): *Études sur l'Épicurisme antique*. I, Presses Universitaires du Septentrion Lille, 1976, 1–118.

Διογένης τοῖς συγγενέσι καὶ οἰκείοις καὶ φίλοις τάδε ἐντέλλομαι. νοσῶν οὕτως ὥστε μοι νῦ[n] τὴν τοῦ ζῆν ἔτι ἢ μηκέτι[ι] ζῆν ὑπάρχειν κρίσιν (καρδιακὸν γάρ με διαφέρει πάθος), ἂν μὲν διαγένωμαι, διδόμενον ἔτι μοι τὸ ζῆν ἡδέως λήμψ[ο]μαι· ἂν μὴ διαγένωμαι δ', ο (Fr. 117, HK fr. 2)

Én, Diogenész, ezeket az utasításokat adom rokonaimnak, családtagjaimnak és barátaimnak. Annyira beteg vagyok, hogy most már abba a kritikus stádiumba kerültem, amelyben eldől, hogy tovább élek-e vagy sem; mert szívpanaszok gyötörnek. Ha életben maradok, örömmel fogadom a nekem biztosított élet folytatását; ha viszont nem maradok életben, [a halál nem lesz számomra nem kívánatos(?)]²⁵

Martin Ferguson Smith, a feltűnő hasonlóság ellenére is úgy véli, hogy a töredék szövege nem egy végrendelet része volt. Abban Smithnek igaza van, hogy nyelviileg a töredék nem rendelkezik azokkal a jellemzőkkel, amelyekkel néhány formálisabb végrendelet kezdődött az ókorban. Íme néhány példa:

a) Κατὰ τάδε δίδωμι τὰ ἐμαυτοῦ πάντα Ἄμυνομάχω... / Ezennel minden vagyonom Amünomakhosznak adom... (Epikurosz végrendelete, D. L. X. 16)

b) Ἀρκεσίλαος Θαυμασιά χαίρειν. δέδωκα Διογένηι διαθήκας ἐμαυτοῦ κομίσει πρὸς σέ· / Arkeszilaosz Thaumasziasznak üdvözlétét küldi. Átadtam Diogenésznek a végrendeletemet, hogy továbbítsa neked. (Arkeszilaosz végrendelete, D. L. IV. 43–4)

c) τάδε διατίθεμαι περὶ τῶν κατ' ἐμαυτόν, / A vagyonommal kapcsolatban a következő rendelkezéseket teszem. (Lükón végrendelete, D. L. V. 69)

Ez az összehasonlítás azonnal nyilvánvalóvá teszi, hogy ezekben a formálisabb végrendeletekben közös ἐμαυτοῦ reflexív névmás biztosan hiányzik Diogenész töredékének elejéről. Mindazonáltal Epikurosz Idomeneuszhoz írt leveléből is hiányzik, ezért nincs okunk arra, hogy a Diogenész-töredéket ne a halálos ágyon írt végrendeletként olvassuk, ahogyan Diskin Clay tette, igaz, minden érv vagy összehasonlítás nélkül.²⁶ Már Platón is hallgatólagosan feltételezte, hogy a végrendeleteket általában betegágyon vagy a közvetlen haláltól való félelemben hozzák (*Törvények*, 922b–923a), ami megegyezik azon allúziókkal, amelyeket a görög szónokok is tettek, és amelyre több példát is találunk.²⁷ De

25 Oinoandai Diogenész töredékeit saját fordításomban közlöm.

26 Diskin Clay: Epicurus' Last Will and Testament. *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 1973 (55):3, 252–280. Újraközölve in Uő: *Paradosis & Survival*. Id. kiad., 3–31.

27 Vő. John T. Fitzgerald: Last Wills and Testaments in Graeco-Roman Perspective. In: John T. Fitzgerald – Thomas Olbricht, – L. Michael White: *Early Christianity and Classical Culture*. Brill, Leiden–Boston, 2003, 637–672, DOI: https://doi.org/10.1163/9789047402190_031.

van egy, a Diogenész-töredékek kontextusából fakadó ok is arra, hogy megkülönböztessük a *Fr.* 117-t a többi töredéktől: Diogenész nevének hangsúlyos pozíciója az első sorban. Ha összehasonlítjuk mindazokkal a töredékekkel, amelyekben Diogenész neve szerepel, akkor azt találjuk, hogy az vagy vokatívusban áll valahol a szöveg közepén „ὦ Διόγενες”,²⁸ vagy genitívusban, egy cím részeként:

a) *Fr.* 28 (HK fr. 55)

Διογένους τοῦ [Οἰνο]ανδέως [περὶ τῶν] παθῶν καὶ [πράξεων] ἐπιτομ[ή]. / Oinoandai Diogenész epitoméja [az] érzelmekről és [cselekedetekről].

b) *Fr.* 137 (HK fr. 1) Διογένου[ς τοῦ Οἰω]ανδέω[ς] συγγει[όντος τῷ] γήρῳ ἐπιτομή. / Diogenész [oinoandai] epitoméja [az öregség mellett].

Vagy egy levél kezdőformulájában szerepel:

c) *Fr.* 62 (HK fr. 56)

[Διογέν]ης Ἀντι[πάτρῳ] εἴ[ς] χαίρειν. / Diogenész Antipatrosznak üdvözlétét küldi.

Vagy Jürgen Hammerstaedt és Martin Ferguson Smith legújabb felfedezései²⁹ között még egy levél címében is előfordul:

d) NF 215 I

[οἱ ῥη]θεντες [λόγ]οι ὑπὸ [Διο]γένους [μετ]ὰ τὴν [ἐκκ]ομιδὴν [τοῦ] παίδος [αὐτ]οῦ / [A szavak, amelyek] Diogenésztől [elhangzottak] a fia temetése [után].

De sehol másutt nem szerepel Diogenész neve annyira hangsúlyos helyen a fennmaradt töredékekben, mint a *Fr.* 117-ben. Ez persze önmagában nem perdöntő, de a fennmaradt töredék tartalma is hasonlít Epikurosz Idomeneuszhoz (vagy Hermarkhoszhoz) írt levelére, amelyet Cicero és Diogenész Laertiosz is halálos végrendeletként és levélként kezelte. Ezért erős okunk van arra, hogy a Diogenész-töredéket levéltöredékként és Epikurosz-utánzatként ismerjük fel, amelyben Diogenész is az epikureus filozófia tükrében élt életének képét építi fel.

Diogenész utánzata jól illeszkedik annak a korszaknak a kultúrájához is, amelyben élt, ha munkásságát a Kr. u. 2. század elejére datáljuk.³⁰ Ezt az időszakot „második szofisztikának” is szokás hívni, „mivel kreatívan

28 Lásd: *Fr.* 63. IV. 10. és *Fr.* 154. (NF 49) I. 2–3.

29 Jürgen Hammerstaedt – Martin Ferguson Smith: *Diogenes of Oinoanda: The New and Unexpected Discoveries of 2017* (NF 214-219) with a Re-edition of *Fr.* 70-72. *Epigraphica Anatolica*, 2018 (51), 43–79.

30 Ez Smith datálása, Clay későbbre helyezi. Lásd Martin Ferguson Smith: *Diogenes of Oinoanda, The Epicurean Inscription*. Bibliopolis, Naples, 1993, illetve Clay: *A Lost Epicurean Community*. Id. kiad. Vö. még A. S. Hall: *Who was Diogenes of Oenoanda?* *Journal of Hellenic Studies*, 1979 (99), 160–163, DOI: <https://doi.org/10.2307/630644>.

használja fel újra a Kr. e. 4. századi athéni kulturális és irodalmi mintákat, amelyeket az első szofisták határoztak meg”. E korszak számos irodalmi és filozófiai terméke olyan stílusban íródott, amely egyesek szerint kifejezetten ösztönözte az olvasókat arra, hogy maguk is csatlakozzanak „a közös örökség megerősítéséhez”.³¹ Diogenész halálos ágyán írt testamentumtöredéke továbbá egyrészt jól illeszkedik abba az epikureus hagyományba, amely az Epikuroszhoz való asszimiláció eszméjét hirdette, amely az ő filozófiájának gyakorlásán alapult,³² másrészt pedig Diogenész kultúrájában népszerű irányzatoknak is megfelel. Úgy gondolom, hogy levelei, amelyekre most részletesen rátérek, szintén ezeket az összefüggéseket világítják meg.

Vizsgáljuk meg először az egyik legfrissebb oinoandiai leletet, Diogenésznek a fia temetésén mondott beszédéről szóló levéltöredéket.

NF 215 = YF 284

(Col. II) Arkhelaosz Diónnak üdvözlését küldi!

Kíváncsi vagy a mi Diogenészünk (Διογένοῦς ἡμετέρου) által a fia temetése után mondott szavakra. A legnagyobb örömmel fordultam e kérdéshez, mert minden szívességet úgy akarok neked tenni, mintha valójában magamnak tenném. Az ügy annyira szerencsésen alakult, hogy a saját változatoménál valami jobbat tudok nyújtani neked; ugyanis néhány pontos gyorsíró is feljegyzést készített a beszédéről, és én magamnak készítettem egy másolatot (MFS: és én készítettem ezt a másolatot), amit [elhoztam].³³

Ez az egyetlen levél, amelynek a címe egy külön kövön (Col. I) maradt fenn, míg a levélből (Col. II) összesen 17 sornyi töredék van meg jelenleg. Jürgen Hammerstaedt már felhívta a figyelmet a levéltöredék és az Antipatroszhoz írt levél³⁴ kompozíciós hasonlóságaira: mindkettőben a látszólagos szerzők egy olyan személy kérésére válaszolnak, aki szívesen tájékozódna a kérdéses dologról – ebben a töredékben Diogenésznek a fia temetésén elmondott beszédéről, az Antipatroszhoz írt levélben Epikurosznak a világok végtelen számáról szóló tanításáról (Fr. 62–67). Mindkettőben lelkes választ kapunk, párosulva azzal a szerencsés helyzettel,

31 Christopher P. Jones: *Culture and Society in Lucian*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1986, 159, DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674181328>.

32 Vö. Attila Németh: *Epicurus on the Self*. Routledge, London – New York, 2017, DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315207001>; és Németh Attila: Lucretius és a *similitudo divini*. In Kendeff Gábor – Vassányi Miklós (szerk.): *Istenfogalom és istenérvek a világ filozófiai hagyományában*. Budapest, 2017, 314–24.

33 A fordítás Hammerstaedt–Smith (i. m., 61.) alapján készült.

34 Lásd Smith: i. m., Fr. 62–67.

hogy a levél szerzője történetesen a levelező kíváncsiságát is ki tudja elé-
gíteni: az NF 215-ben Arkhelaosznak nem kell kizárólag az emlékezetére
hagyatkoznia, hanem birtokában van néhány pontos gyorsíró által készí-
tett feljegyzés másolata, míg az Antipatroszhoz írt levélben Diogenész a
szóban forgó kérdésről nemrégiben folytatott beszélgetésre támaszkodik.
Mindkét szerző, Arkhelaosz és Diogenész is örömmel segíti levelező-
partnerét. Ezek a kompozíciós hasonlóságok véleményem szerint erősen
arra utalnak, hogy még ha Arkhelaosz és Dión valódi kortársai is voltak
Diogenésznek, az NF 215 tényleges szerzője maga Diogenész – erre a
lehetőségre már Martin Ferguson Smith is felhívta a figyelmet. Ezt a be-
nyomást tovább erősíti az a tény, hogy mindkét levél Diogenész életében
fontos életrajzi kérdéseket érint – ebben a töredékben a temetési beszédet,
és mint látni fogjuk, az Antipatroszhoz írt levélben egy párbeszédet a
rodoszi epikureus iskola egyik tagjával, a lindoszi Theodóridasszal.

Ha a szerző személyére vonatkozó azonosítás helyes, máris megmu-
tatkozik, hogy Diogenész elődeihez képest sokkal szabadabban használta
a levélírói műfajt, amennyiben nem kizárólag csak az iskola doktrínáit
tárgyalta bennük, mint Epikurosz többi követője. Ahhoz viszont, hogy
megértsük, miért játszott volna Diogenész egy ilyen irodalmi játékot,
amelyben egy másik személy, Arkhelaosz hangján tudósít egy olyan be-
szédről, amelyet ő maga mondott, először is meg kell értenünk, milyen fi-
lozófia vagy irodalmi funkciókat tulajdoníthatott Diogenész a leveleinek.
Egyrészt a levélforma változatosságot biztosított Diogenész számára az
epikureus tanok bemutatásában. Az a mód, ahogyan Diogenész a levél-
formát használja, nem csupán közvetíti, hanem életre is kelti Epikurosz
tanításait. Mind a temetési beszédtöredék, mind az Antipatroszhoz írt
levél azt az örömet mutatja meg, amellyel Arkhelaosz/Diogenész a kü-
lönböző levelezőpartnerek kéréseit elégíti ki, és ezért közvetve Diogenész
feliratának alapvető célja is tükröződik bennük: segítséget és örömet
nyújtani másoknak. Ezúttal azonban a felirat olvasóit a levelek azáltal
segítik, hogy maguk is további haszonélvezőivé válhatnak azoknak a
szívességeknek, amelyeket Diogenész a nyilvánosan megjelenített leve-
lezésében egyeseknek juttatott. A levél műfaji természetéből adódóan
az olvasók meghívást kapnak arra, hogy részesei és ne csupán tanúi le-
gyenek a levelezésben zajló élénk vitának. Az ebből fakadó intellektuális
öröm, amit átélhetnek, azonnali fenomenális hatást vált ki az olvasóban,
ami arra ösztönözheti, hogy tanulmányozza az egész feliratot, és élvezze
az abból fakadó előnyök egy részét vagy egészét. Az az irodalmi játék,
amellyel Diogenész az Arkhelaosz-levélben másnak a hangját használja,
szintén megkönnyíti az olvasó intellektuális implikáltságát – hiszen
tudatában vagyunk annak, hogy Diogenész volt a szponzora annak
a feliratnak, ami őt jelöli meg a legtöbb összefoglalás szerzőjeként, és

éppen ezért is nehéz nem úgy olvasni Arkhelaosz levelét, mintha azt nem Diogenész írta volna.

De talán van egy további ok is, amiért Diogenész hajlandó volt másnak a hangján írni a levélben, és úgy tenni, mintha Arkhelaosz Diónnak írta: némi távolságot tartani attól a perszónától, ahogyan önmagát ábrázolta a halotti beszédében a levél azon részében, amelynek töredékei még nem kerültek elő. Diogenész talán a fia halálával kapcsolatos elmélkedéseit egy levélbeli beszámolóba kívánta ágyazni, a gyorsírók pedig „pontoságot” és így hitelességet kölcsönöztek egy olyan önábrázolásnak, ami a gyakorlatban megvalósult epikureus tanítások egy idealizált konstrukciója volt, és valójában nem feltétlenül tükrözte Diogenész igazi énjét.

Ahogy tehát levelei mutatják, Diogenész nem egyszerűen megőrzött már elkészült epitómékat vagy feldolgozta Epikurosz, illetve a Kert első nemzedékének egyes leveleit, hanem saját leveleket is írt, méghozzá *imago suae vitae*, azaz *saját* életének tükrében. Ez pedig a leveleknek egy másik filozófiai funkciót is tulajdonítani látszik az epigráf egészének tükrében: Diogenész azért ábrázolja saját epikureus átalakulását episztoláiban, hogy megmutassa, hogyan gyakorolja epikureizmusát, vagy általánosabban, hogyan gyakorolja azokat az epikureus tanokat, amelyeket a falfelirat *Fizika*, *Etika*, valamint a *Maximák* jól elkülönített szekcióiban tárgyal és közvetít. Hasonló funkciót tulajdoníthatunk az öregkorról szóló értekezésének is. A tanok gyakorlásának ábrázolása pedig könnyedén magában foglalhat olyan jelentéktelen fecsegéseket, mint amilyeneket az Antipatroszhoz írt levélben találunk, és amiket ezért egyszerűen úgy olvashatunk, mint az epikureus barátság művészetének gyakorlását, első kézből.

Ezek az episztolavariációk következképpen az epigráf fő céljait tükrözik, és gyakorlatba ültetve jelenítik meg, sőt a felirat egészének jelentőségét is igazolják: ha a levélíráson keresztül lehetett másokon segíteni azok távollétében, akkor a felirat olvasóinak is lehetséges segíteni, még a szerző, Diogenész távollétében is. Ha pedig ez az értelmezés helyes, akkor egyben Diogenésznek a Platón *Phaidrosz*ban megfogalmazott íráskritikájára irányuló reflexiójáról is árulkodik – és Seneca kísérletével is párhuzamba állítható –, hogy a levél műfajával cáfolja Platón ítéletét, miszerint az írás nem hatékony eszköze a tudás közvetítésének.³⁵ Ebből a szempontból tekintve Diogenész leveleinek még jelentősebb szerepe volt: életre kelteni az egész feliratot. Ez utóbbit talán a legjobban a *Fr.* 63 mutatja be az Antipatroszhoz írt levél töredékeiből:

35 Senecához lásd Margaret Robson Graver: *Therapeutic Reading and Seneca's "Moral Epistles"*. Doktori tézis. Brown University, Providence, RI, 1996.

Fr. 63

... a saját földünkön havazik. Tehát, mint mondtam, miután az utazás minden előnye a legélesebben felcsigázta az étvágyamat, igyekszem majd találkozni veletek, amint a tél véget ér, és először vagy Athénba, vagy Kalkiszba és Boiótiába hajózom.

De mivel ez bizonytalan, mind szerencsénk változékonysága és bizonytalansága, mind pedig öregségem miatt, kérésednek megfelelően elküldöm neked a végtelen számú világra vonatkozó érveket. És ebben a kérdésben szerencséd van, mert mielőtt leveled megérkezett volna, lindoszi Theodóridasz, iskolánk neked nem ismeretlen tagja, aki még kezdő filozófus, ugyanezzel a tanítással foglalatосkodott. És ez a tanítás jobban megfogalmazódott annak eredményeképpen, hogy szemtől szembe megfordult kettőnk között; mert az egymással való egyetértéseink és nézeteltéréseink, valamint kérdésfeltevéseink pontosabbá tették a kutatásunk tárgyára vonatkozó vizsgálatot.

Ezért küldöm el neked ezt a párbeszédet, Antipatrosz, hogy ugyanabban a helyzetben legyél, mintha te magad is jelen lettél volna, mint Theodóridasz, egyetértve bizonyos kérdésekben, és tovább kérdezősködve azokban az esetekben, ahol kétségeid voltak.

A beszélgetés valahogy a következőképpen zajlott: „Diogenész” mondta Theodóridasz „az, hogy Epikurosz [kérdéses tanítása] a világok végtelen számáról igaz [abban biztos vagyok] ..., mint[ha]... Epikurosz...

A töredék *oratio recta* részletét egy hosszabb bevezetés előzi meg (Fr. 62–63), amely Antipatrosz filozófiához való pozitív hozzáállásáról, Diogenész tervezett utazásairól és lehetséges találkozásairól szól. Az episztola tehát meglehetősen hétköznapi témákat tárgyalva kezdődik. Az idézett töredékben Diogenész mint epikureus jelenik meg (vö. a fenti temetésről szóló levélben szereplő mondattal: Διογένους ἡμετέρου / „a mi Diogenészünk”), aki az epikureus filozófia egyik kérdését, a végtelen világok elméletét vitatja meg egy fiatal tanítványával, a levél későbbi töredékeiben (Fr. 64–67) valamivel érvelőbb és tekintélyelvűbb előadásmódban. Ez a töredék azért érdemel különös figyelmet, mert feltűnő hasonlóságot mutat Platón dialógusainak keretes szerkesztésével. Diskin Clay nem talált ebben semmi különöset, hiszen szerinte Arisztotelész *Protrepticusa* egy levélbe ágyazott dialógus volt. Valójában azonban csak annyit tudunk biztosan, hogy Arisztotelész *Protrepticus*ának címzettje egy bizonyos Themiszón, a ciprusiak királya volt.³⁶ Mivel nem rendelkezünk a *Protrepticus* elejével, még ha Arisztotelész a dialógus előtt egy

36 Lásd Ióannész Sztobaios: *Anthologion*, IV. 32. 21. Vö. „The unusual combination of a letter introducing a dialogue is as old as Aristotle’s *Protrepticus*, with what must have been its prefatory letter to Themison of Cyprus: Arist. fr. 50 Rose.” Clay: *A Lost Epicurean Community*. Id. kiad. 241, 34. lábjegyzet.

levélben szólította is meg Themiszónt, egyáltalán nem világos, hogy maga a dialógus beágyazódott-e a levélbe, és nem csak kísérte-e azt. Diogenész levele esetében azonban úgy tűnik, hogy a levél egy keretes szerkezetet biztosított a dialógusnak. A töredéknek ezt a sajátos vonását Clay azzal is igyekszik bagatellizálni, hogy Epikurosz dialógusához, a *Lakomához* hasonlítja, de annak a kevésnek az alapján, amit erről a párbeszédéről tudunk,³⁷ úgy tűnik, Epikurosz *Lakomájának* semmi köze nem volt a levél műfajához. Ezért Clay álláspontja számomra inkább azt a törekvést látszik tükrözni, hogy Diogenész Antipatroszhoz írt levelét a protreptikus műfaj nem létező előzményeihez asszimilálja, de valójában nincsen valódi bizonyítéka arra, hogy tagadja Diogenész eredetiségét, amit két irodalmi műfaj ötvözésével, egy dialógus levélbe ágyazásával alkotott meg.

Akár úgy tekintünk Diogenészre, mint aki forradalmasította az antik levélírói műfajt, akár nem, a dialógusforma filozófiai funkcióját illetően biztosan nem sok mindent hagy a képzeletünkre. Bár elismeri a szemtől szemben folytatott beszélgetés előnyét, amely helyzetben egy vizsgált tanítás jobban megfogalmazható, mindazonáltal azt is hangsúlyozza, hogy a levelébe beillesztett, Theodóridasszal folytatott vitát Antipatrosznak, a levél címzettjének lehetősége van úgy követni, mintha ő maga is jelen lenne. Ha Antipatrosznak további kétségei lennének, Diogenész arra bátorítja, hogy olyan további kérdéseket tegyen fel magában – és esetleg egy időben későbbi válaszlevélben –, amelyek a falfelirat olvasóiban is felmerülhettek, és amelyekre a válaszok Diogenész olvasói számára szintén elérhetőek lehettek az epigráf egyéb részein.

Ennek az értelmezésnek a tükrében fontos észrevenni, hogy Plátón dialógusaitól eltérően, amelyekben az irodalmi forma relevánsan határozza meg a beszélgetések tárgyát, a Diogenész levelezésébe ágyazott dialógusforma filozófiai funkciója más célt szolgált: a párbeszédes forma a levél műfaji előnyei mellett egyszerűen egy újabb eszközt nyújtott Diogenésznek, hogy olvasóinak a figyelmét a felirat más részeire irányítsa, hogy a fal más részein is keressék azokat a tanokat, amelyek iránt a dialógus nagyobb érdeklődésre készítette őket.³⁸ A dialógusforma és az epikureus tanok helyes megértése között tehát nincs olyan valódi kölcsönös összefüggés, mint amelyet a platóni dialógusoknál találunk, hanem – ahogyan az Antipatroszhoz címzett levélben szereplő dialógusformából következtetni tudunk – inkább arra szolgál, hogy kapcsolatot teremtsen a levél és a teljes epigráf között.

37 Lásd Plutarkhosz: *Adversus Colotem*, 1109E.

38 Vö. *Fr.* 30, ahol arra kéri az olvasóit, hogy ne legyenek szelektívek, mint általában a járókelők.

Ha ez az értelmezés helyes, akkor ezt is összevethetjük Platón íráskritikájának egy másik pontjával (*Phaidrosz* 275d4–9): egy könyv mindig ugyanazt mondja. Ha kérdésed van azzal kapcsolatban, amit olvasol, az egyetlen válasz, amit kaphatsz, a már olvasott megfogalmazás megisméltése. De Diogenész episztoláinak segítségével, amelyek más feliratok kontextusába ágyazódnak, az olvasó a fal más részein is kereshet választ a felmerülő kérdéseire, ami szintén segít elmélyíteni a kutatást és az epikureus tanok megértését.³⁹

Ez a rugalmasság ismét Seneca levélsorozatára emlékeztet. Bármelyik levelével kezdhethetjük olvasásunkat, nem jelent akadályt, ha például elsőként a 12. levelet olvassuk el. De az *Epistulae Morales*⁴⁰ valódi, könyvről könyvre történő felépítését, sőt magának a 12. levélnek a mélyebb megértését is csak akkor érhetjük el, ha vesszük a fáradságot, hogy az első könyv összes levelét sorban elolvassuk. Csak akkor vehetjük észre egyáltalán, hogyan kapcsolódik össze az idővel foglalkozó első episztola az öregséggel foglalkozó tizenkettedik episztolával, és így hogyan keretezi a kettő az első könyvet. A fal bevezető szakasza alapján Diogenész minden bizonnyal szintén egy tervezett kompozíciós szerkezet szerint vésette fel az írásait, és úgy tűnik, hogy a levélírói műfaj innovatív alkalmazásával sikerült hasonló hatást elérnie, mint Seneca levélsorozatának. Látszólag sikerült ugyanis Platón írással kapcsolatos másik aggodalmát is megoldania, miszerint a szövegek nem képesek megválasztani a közönségüket (*Phaidrosz* 275e2–3). Platón számára a dialóguspartner személyes kiválasztása a szóbeli filozófiai vizsgálódás egyik döntő előnye volt, amelyre a szövegek minden bizonnyal képtelenek. Mindazonáltal mind Seneca levélsorozatai, mind Diogenész feliratai, ugyan bárki számára hozzáférhetőek, csak azokhoz szólnak, akik nem egyszerűen buzgók, hanem alkalmasak is a tanulásra, vagy ahogy Diogenész fogalmaz a *Fr.* 2-ben és a *Fr.* 3-ban, „jól konstituáltak”.

Az a szellemi gazdagság, ahogyan a levélírási műfaját Diogenész felhasználta, tehát egyértelműen megkülönbözteti őt az epikureus levélírási hosszú hagyományától. Bár a *Levél Anyához* írt episztolát eredetileg Epikurosz írhatta, és ha így van, Diogenész sem szakított teljesen az epikureus levélhagyománnyal, mindazonáltal határozottan felpezsdítette nem kizárólag az epikureus levelek tradícióját, hanem magát a műfajt is. Diogenész nemcsak leleményes retorikájával és az epikureus tanok

39 Vö. Roskam a felirat benső kapcsolódási networkjéről írt tanulmányával. Geert Roskam: Diogenes' Polemical Approach, or How to Refute a Philosophical Opponent in an Epigraphic Context. In *Hammerstaedt–Morel–Güremen*: i. m., 241–270, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1pwctnh.17>.

40 A továbbiakban: *Ep.*

mélyreható ismeretével tűnik ki leveleiben, hanem irodalmi műveltségével is, ami nemcsak a kőbe vésett epikureizmusát elevenítette meg, hanem egy új filozófiai tanítási módszert keltett életre epigráf szövegein keresztül. Diogenész túlságosan jól értette, hogy a kívánt cél eléréséhez a *logoszt* „a művészettel összhangban” kell megjeleníteni. A levélírás filozófiai művészete pedig a retorikai készségeken és az episztolákban tárgyalt kérdések természetének mély ismeretén túl a tanok megjelenítésének módját is igényli az olvasók üdvössége érdekében.

Ez az epikureus hagyományon belüli újítás nem előzmények nélküli a hellenisztikus és római filozófiában, és néhány további szövegbeli hasonlóság is elárulja a lehetséges kapcsolatokat, amelyekre már utaltam. Amint Diogenész a *Fr. 3*-ban állítja, a gyógyszerek, amelyeket az időjárás viszontagságaitól fölülről fedő sztoában a falon nyilvánosan hirdetett, teljes mértékben kipróbáltak, és a jövő nemzedéket kívánja segíteni. Ez az állítás nemcsak a módszerre, hanem közvetlenül Seneca szavaira is emlékeztet:

A munkát, amit végzek, az utókornak szánom: ők azok, akik hasznot tudnak húzni az írásaimból. Néhány egészséges intelmet jegyzek fel, mint bevált gyógyszerek receptjeit. Hasznosnak találtam őket a saját sebeimre, amelyek, ha nem is gyógyultak be teljesen, legalább már nem terjednek. (*Ep. 8.2*)⁴¹

Bár Diogenész orvosi metaforájának egészen biztos epikureus gyökerei vannak – elég, ha csak a *tetrapharmakosra* gondolunk –, kérdés, hogy vajon a sztoa, ami Diogenész falát fedte, csak az irónia jele volt – ahogyan már mások is megjegyezték –, vagy pedig arra is utalt, hogy Diogenésznek, mint Senecának, szokásában állt „átmenni még az ellenség táborába is, nem mint aki dezertál, hanem mint kém” (*Ep. 2.5*).

41 Saját fordítás.